MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026-YIL
NOYABR / 11-SON I QISM

Milliy nashrlar

OAK: https://oak.uz/pages/4802

05.00.00 - Texnika fanlari
08.00.00 - Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

ISSN INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER INTERNATIONAL CENTRE

OpenAIRE

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

TOSHKENT DAVLAT TRANSPORT UNIVERSITETI

TOSHKENT

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, noyabr.

Bosh muharrir:
Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:
Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.
Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor
Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modellashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikasiya va kompyuter tizimlari, telekommunikasiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 – Makroiqtisodiyot
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 – Ekonometrika va statistika
08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 – Marketing
08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 – Menejment
08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

MUNDARIJA

УЛЬТРАЗВУКОВАЯ ЗАТОЧКА СПИРАЛЬНЫХ СВЕРЛ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОСЕВОГО ИНСТРУМЕНТА 9
Желтухин Андрей Владимирович
TEMIR YO‘L MASHINASOZLIGINI SANOAT KOOPERATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNI BAHOLASHNING METODOLOGIK YONDASHUVLARI 16
Yuldasheva S.A
ВЛИЯНИЕ ДОЛИ АКРИЛОВОГО ВОЛОКНА НА МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ХЛОПКОВО-АКРИЛОВОЙ СМЕСОВОЙ ПРЯЖИ 22
Ражапов Одил, Нуржонов Улфат, Махкамова Шоира, Рўзибоев Нуриддин
QIŞLOQ XÖJALIGIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OŞIRIŞNING USTUVOR YÖNALIŞLARI 28
Gaffarova Sarvinoz Muzaffar qizi
BARQAROR QIŞLOQ XÖJALIGINI RIVOJLANTIRIŞNING IQTISODIY MAZMUNI VA UNI BELGILOVÇI ASOSIY OMILLAR 32
Fazilov Sardor Dilmurod öğli
RENTGEN TASVIRLARINI QAYTA IŞLAŞDA QÖLLANILADIGAN TEXNOLOGIYALAR 36
Temirova Xosiyat Farxod qizi
ERKIN IQTISODIY ZONALAR SAMARADORLIGINI BAHOLAŞDA KÖP MEZONLI METODOLOGIYASI: XALQARO TAJRIBA TAHLILI VA ÖZBEKISTON UÇUN TAVSIYALAR 42
Iqboljon Zumratjonoviç Ataismatov
TUB SON NOMZODLARINI DASTLABKI FILTRLASHDA PRIMORIAL SEGMENTLAŞ STRATEGIYALARI VA GEOMETRIK PARAMETRLARNI OPTIMALLAŞTIRIŞ 48
Boyquziyev Ilhom, Jabbarov Nuriddin
IŞLAB ÇIQARIŞ VA ISTE’MOL ZANJIRIDA AGROLOGISTIKA KORXONALARINING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI 55
Abdüşerozova Madina Sodiqjon qizi
UZOQ MUDDATLI BANK MOLIYALAŞTIRIŞINING IQTISODIY-TARIXIY EVOLYUTSIYASI: XALQARO TAJRIBA VA ÖZBEKISTON UÇUN NAZARIY XULOSALAR 60
Sulaymanov Akrom Isamiddinoviç
XORAZM VILOYATI RIVOJLANIŞINING RAQAMLI VA “YAŞIL” IQTISODIYOT TAMOYILLARI ASOSIDAGI MODELI 67
Jumanazarov Diyor Ibrohim öğli
SUĞURTA TAŞKILOTINING TÖLOV QOBILIYATINI TA’MINLAŞDA QAYTA SUĞURTA DASTURLARINI OPTIMALLAŞTIRIŞ 71
Xalmuxamedova Ziyoda Umidullayevna
XANTHIUM STRUMARIUM L. (QÖYTIKAN) BIOMASSASINI PIROLIZGA TAYYORLAŞDA NAMLIK VA MASSA BALANSI 77
Raxmatov Dilşod, Tursunov Muxiddin
TOPOLOGIK MA’LUMOTLAR TAHLILINI MOLIYA TIZIMIDA QÖLLAŞNING NAZARIY ASOSLARI 84
Ruziyev Baxtiyor Salimboyeviç
O‘ZBEKISTONNING XALQARO ZIYORAT TURIZMI BOZORIDAGI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH OMILLARI 91
Shaxriyorov Shohrux Sur’at o‘g‘li
TIJORAT BANKLARIDA SKORING MODELLARI ASOSIDA KREDIT RISKLARINI BOŞQARIŞ AMALIYOTI SAMARADORLIGINI OŞIRIŞ 95
Mansurov Javoxirbek Baxtiyor öğli
SUN’IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN HUDUDLARNING INVESTITSIYA VA IQTISODIY SALOHIYATINI RIVOJLANTIRIŞNING USTUVOR YÖNALIŞLARI (FARĞONA VILOYATI MISOLIDA) 99
Temirxanova Mutabar Jurayevna

THE INFLUENCE OF TRAVEL MOTIVATIONS AND TOURIST PREFERENCES ON DESTINATION CHOICE: EVIDENCE FROM INTERNATIONAL TOURISTS VISITING UZBEKISTAN 103
Ibragimova Nigina, Kamoliddinova Asilabonu, Rakhmonov Shukhrat
МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕКЛАМНЫХ СТРАТЕГИЙ ПО ВОЗДЕЙСТВИЮ НА ПОВЕДЕНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ЦИФРОВЫХ МАРКЕТИНГОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ ... 110
Маматкулова Шоира Джалоловна
AVTOMOBILLARGA YOQILĞI QUYIŞ ŞOXOBÇASINI LOYIHALAŞDA ÇIQINDILAR HISOBI VA EKOLOGIK XAVFSIZLIK YEÇIMLARI 115
Raximjonov Bekmurodjon, Xaltursinov Azizbek, Murodullayev Fazliddin
KAMBAĞALLIKNI QISQARTIRIŞ DASTURLARI AHOLI NIGOHIDA: IJTIMOIY KÖMAK MANZILLILIGINI SÖROVNOMA VA MAKROIQTISODIY MA'LUMOTLAR ASOSIDA BAHOLAŞ 121
Sotiboldiyev Asadbek Hasan öğli
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITINI TAŞKIL ETIŞ VA REJALAŞTIRIŞ MASALALARI 127
Bakayev Xurşid Maxmudoviç
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ ПРИ ИХ КОРПОРАТИЗАЦИИ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И ЗДРАВООХРАНЕНИЯ 134
Ибрагимов Махмуд Баходирович
AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ MEXANIZMINI SAMARALI ŞAKLLANTIRIŞ USULLARI 143
Yangiboyev Husniddin Abdumajitoviç
INTERRELATIONSHIP AND HARMONIZATION OF INTERNATIONAL RATINGS AND INDICES IN BANKING AND FINANCIAL GOVERNANCE 150
Kamolova Gulhayo
BOŞQARUV TIZIMIDA JAHON BANKI LOYIHALARINING INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRIŞDAGI AMALIY AHAMIYATI 155
Rizaqulov Nurali
XALQARO QIYMAT ZANJIRLARIGA INTEGRATSIYALAŞUVDA ÖZBEKISTON KORXONALARINING BOŞQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLAŞTIRIŞ 159
Ibragimova Nilyufar Tairovna
RAQAMLI INVESTITSIYALARNI MOLIYALAŞTIRIŞDA RISKLARNI BAHOLAŞ VA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI SAQLAŞ 164
Zaripova Nozima Abdujabbor qizi
AEROKOSMIK TASVIRLARNI DASTLABKI QAYTA IŞLAŞ VA TASNIFLAŞ USULLARI 169
Yusupova Mehribon Tulqin qizi
IMPROVEMENT OF METROLOGICAL SUPPORT FOR ELECTROCHEMICAL GAS ANALYZERS 176
Aralov Gayrat Muhammadiyevich

MUNDARIJA • СОДЕРЖАНИЕ • CONTENTS

XALQARO QIYMAT ZANJIRLARIGA INTEGRATSIYALAŞUVDA ÖZBEKISTON KORXONALARINING BOŞQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLAŞTIRIŞ

Ibragimova Nilyufar Tairovna
Toşkent şahridagi Singapur menejmentni rivojlantiriş instituti mutaxassisi

Annotatsiya: Maqolada Özbekiston korxonalarining xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalaşuvida boşqaruv mexanizmlarini takomillaştiriş masalalari örganilgan. Ilmiy adabiyotlar, xalqaro taşkilotlar hisobotlari va savdo statistikasi asosida qiyosiy hamda tizimli tahlil bajarilgan. Korxona tayyorligini baholaş, xaridor talablarini içki jarayonlarga boğlaş, sinov yetkazib berişini taşkil etiş va funksional rivojlanişni birlaştiruvçi konseptual mexanizm taklif etilgan. Natijadorlikni eksport hajmi bilan birga sifat, yetkazib beriş işonçliligi, moliyaviy natija va bajariladigan funksiyalar orqali baholaş tavsiya etilgan. Mexanizmni korxonalar ma'lumotlari asosida empirik tekşiriş zarurligi qayd etilgan.

Kalit sözlar: xalqaro qiymat zanjiri, taşqi iqtisodiy faoliyat, korxona boşqaruvi, yetkazib beruvçi, funksional rivojlaniş, mahalliy qöşilgan qiymat, integratsiyalaşuv.

Аннотация: В статье рассматривается совершенствование механизмов управления предприятиями Узбекистана при интеграции в глобальные цепочки стоимости. На основе научной литературы, международных отчётов и торговой статистики проведён сравнительный и системный анализ. Предложен концептуальный механизм, объединяющий оценку готовности предприятия, согласование требований покупателя с внутренними процессами, пробные поставки и функциональное развитие. Результативность предлагается оценивать по качеству, надёжности поставок, финансовым результатам и выполняемым функциям наряду с объёмом экспорта. Отмечена необходимость эмпирической проверки механизма.

Ключевые слова: глобальная цепочка стоимости, внешнеэкономическая деятельность, управление предприятием, поставщик, функциональное развитие, местная добавленная стоимость, интеграция.

Abstract: This article examines enterprise management mechanisms for integration into global value chains in Uzbekistan. Academic literature, international reports, and trade statistics inform comparative and systemic analyses. A conceptual mechanism integrating readiness assessment, alignment of buyer requirements with internal processes, pilot deliveries, and functional upgrading is proposed. Performance should be assessed through quality, delivery reliability, financial outcomes, and enterprise functions alongside export volumes. The proposed mechanism requires empirical validation using enterprise-level data.

Keywords: global value chain, foreign economic activity, enterprise management, supplier, functional upgrading, domestic value added, integration.

KIRIŞ

Xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalaşuv korxonaning xorijga mahsulot sotişi bilan çeklanmaydi. U mahsulot yoki xizmat yaratişning mamlakatlar örtasida taqsimlangan bosqiçlarida iştirok etişni anglatadi. Jahon bankining World Development Report 2020 hisobotida bunday zanjirlar rivojlaniş imkoniyatlari bilan birga, siyosiy, texnologik va taşkiliy şartlar bilan boğliq jarayon sifatida tahlil qilingan (World Bank, 2020).

Özbekiston böyiça Jahon bankining iqtisodiy memorandumida taşqi bozorlarga integratsiyani çuqurlaştiriş, logistika infratuzilmasini yaxşilaş, savdo tösiqlarini kamaytiriş va xususiy sektor imkoniyatlarini kengaytiriş tavsiya etiladi (World Bank, 2025). Uşbu yönalişlar korxona darajasida ham işlab çiqariş, sifat, moliya va yetkazib beriş jarayonlarini muvofiqlaştiriş zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot muammosi xalqaro xaridor talablarini korxonaning içki boşqaruv jarayonlariga qanday aylantiriş va zanjirdagi iştirokni iqtisodiy jihatdan barqaror taşkil etişdan iborat. Eksport şartnomasining mavjudligi mahsulot sifati, buyurtmalarni bajariş yoki yuqoriroq qiymat yaratuvçi funksiyalarga ötişni avtomatik ta'minlamaydi.

Tadqiqotning maqsadi Özbekiston korxonalarining xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalaşuvini boşqarişning konseptual mexanizmini işlab çiqişdir.

Maqsadga erişiş uçun quyidagi vazifalar belgilandi:

- qiymat zanjirlarini boşqarişning nazariy yondaşuvlarini umumlaştiriş;
- taşqi iqtisodiy aloqalarning ayrim statistik körsatkiçlarini tavsiflaş;
- korxonaning zanjirga kirişga tayyorligini baholaş yönalişlarini belgilaş;
- integratsiyalaşuv bosqiçlari, mas'uliyat va natijadorlik mezonlarini tizimlaştiriş.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR ŞARHI

Gereffi, Humphrey va Sturgeon (2005) global qiymat zanjirlarini boşqarişning beşta turini ajratadi: bozor, modulli, munosabatlarga asoslangan, qaram va iyerarxik. Ularning şakllanişi bitimlar murakkabligi, talablarni kodlaştiriş imkoniyati va yetkazib beruvçilar salohiyati bilan izohlanadi. Demak, zanjirga kiriş şakli korxonaning texnologik va boşqaruv imkoniyatlariga boğliq holda farqlanadi.

Uşbu nazariyada qaram boşqaruv turida kiçik yetkazib beruvçilar yirik xaridorlarga kuçliroq boğlanadi va ularning nazorati yuqoriroq böladi. Biroq barça korxonalar bir xil ketma-ketlikda rivojlanişi yoki muayyan boşqaruv turiga ötişi şart emas. Mazkur turlar tahliliy tasnif bölib, amaliy munosabatlarni baholaş vositasi hisoblanadi (Gereffi, Humphrey and Sturgeon, 2005).

Humphrey va Sçmitz (2002) qiymat zanjiriga kiriş şakli mahalliy korxonalarning rivojlaniş imkoniyatlarini kengaytirişi ham, çeklaşi ham mumkinligini körsatadi. Mualliflar xalqaro xaridorlar talablari va mahalliy hamkorlik örtasidagi boğliqlikka e'tibor qaratadi. Şu sababli integratsiyani faqat buyurtma oliş emas, korxona imkoniyatlarini rivojlantiriş jarayoni sifatida körib çiqiş maqsadga muvofiq.

Global Value Çain Development Report 2023 hisobotida sönggi taşqi şoklar fonida zanjirlarning çidamliligi va barqarorligi tahlil qilingan. Bu yondaşuv yetkazib beriş uzluksizligi va muqobil hamkorlarni baholaşni boşqaruv vazifalariga kiritiş uçun asos yaratadi (WTO, 2023).

Jahon bankining logistika samaradorligi tadqiqoti bojxona rasmiylaştiruvi, infratuzilma, logistika xizmatlari, kuzatuv va yetkazib beriş muddatlarini birgalikda baholaydi (World Bank, 2023). Uşbu mezonlar korxonaning taşqi logistika şaroitlarini örganişga yordam beradi, lekin alohida korxonaning tayyorligini bevosita ölçamaydi.

Adabiyotlar şarhidan kelib çiqib, maqolada uçta jihat birlaştiriladi: xalqaro xaridor talablari, korxonaning içki imkoniyatlari va zanjirdagi iştirokning iqtisodiy natijasi. Taklif etilayotgan mexanizm aynan uşbu boğliqlikni boşqarişga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tavsifiy statistik tahlil, tizimli yondaşuv va konseptual modellaştiriş usullaridan foydalanildi.

Statistik qism uçun Jahon bankining WITS tizimidagi Özbekistonning 2024-yilga oid tovarlar savdosi körsatkiçlari tanlandi. Xizmatlar savdosi mazkur jadvalga kiritilmadi. Ma'lumotlar manbaning aynan körsatilgan davr va qamrovi doirasida talqin qilindi.

Savdo qiymatlari xalqaro qiymat zanjirlarida iştirok darajasining bevosita ölçovi sifatida işlatilmadi. Bunday iştirokni miqdoriy aniqlaş uçun eksport tarkibidagi xorijiy va mahalliy qöşilgan qiymatga oid maxsus ma'lumotlar talab etiladi. Mazkur tadqiqotda tegişli hisob-kitoblar bajarilmadi.

Konseptual modelni şakllantirişda quyidagi savollar asos qilib olindi:

- korxona zanjirda qaysi funksiyani bajarişni maqsad qilmoqda;
- mazkur funksiya uçun qanday talablar mavjud;
- korxonaning mavjud imkoniyatlari bilan talablar örtasida qanday farq bor;
- uşbu farqni bartaraf etiş uçun kim, qanday resurs va muddat bilan javob beradi?

Birlamçi korxona ma'lumotlari qöllanmaganligi sababli natijalar empirik tasdiqlangan model emas, keyingi sinov uçun taklif sifatida taqdim etiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

WITS ma'lumotlariga köra, 2024-yilda Özbekistonning tovarlar eksporti 19 735 mln AQŞ dollarini, importi esa 35 323 mln dollarni taşkil etgan. Manbada eksport FOB, import CIF baholaş asosida keltirilgan (World Bank, n.d.) (1-jadval).

1-jadval.
Özbekistonning ayrim taşqi savdo körsatkiçlari, 2024-yil[1]

Körsatkiç	Qiymat, mln AQŞ dollari	Metodologik izoh
Tovarlar eksporti	19 735	FOB baholaş asosida
Tovarlar importi	35 323	CIF baholaş asosida
Tovarlar savdosi balansi	−15 588	Manbada keltirilgan saldo

Uşbu ma'lumotlar taşqi savdo hajmini tavsiflaydi. Import va eksport körsatkiçlari örtasidagi nisbat xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalaşuv jarayonining özига xos xususiyatlarini namoyon etadi. Mazkur jarayonni yanada çuqurroq baholaş uçun import tarkibi, undan işlab çiqarişda foydalaniş va eksport orqali yaratiladigan qiymatni alohida örganiş muhim ahamiyatga ega.

Şuningdek, mamlakat darajasidagi savdo körsatkiçlari korxona samaradorligining bevosita ölçovi emas. Şu sababli keyingi tahlilda boşqaruv e'tibori eksport hajmidan korxonaning muayyan funksiyani işonçli bajariş imkoniyatiga köçiriladi.

Tayyorgarlikni faqat işlab çiqariş quvvati bilan baholaş yetarli emas. Taklif etilayotgan yondaşuv mahsulot sifati, jarayon barqarorligi, logistika, moliya va axborot almaşinuvini qamrab oladi (2-jadval).

2-jadval.
Xalqaro qiymat zanjiriga integratsiyalaşişga tayyorlik mezonlari[2]

Baholaş yönalişi	Tekşiriladigan jihatlar	Boşqaruv natijasi
Mahsulot va sifat	Texnik talablar, sinovlar, nuqsonlarni nazorat qiliş	Mahsulotni moslaştiriş rejasi
Işlab çiqariş	Quvvat, takrorlanuvçan sifat, buyurtma hajmiga moslik	Bajarilişi mumkin bölgan buyurtma çegarasi
Logistika	Yetkazib beriş muddati, taşuvçi va muqobil yönaliş	Yetkazib beriş rejasi
Moliyaviy tayyorlik	Aylanma mablağ, tölov keçikişi, valyuta ekspozitsiyasi	Moliyalaştiriş va tölov rejasi
Axborot va hujjatlar	Buyurtma holati, mahsulot kuzatuvi, hujjatlar aniqligi	Axborot almaşinuvi tartibi
Şartnomaviy va barqarorlik talablari	Javobgarlik, maxfiylik, tegişli mehnat va ekologik talablar	Muvofiqlik va risklarni kamaytiriş rejasi

Baholaşda avvalo majburiy talablar tekşiriladi. Masalan, xaridor uçun zarur sinov yoki mahsulot xususiyati ta'minlanmasa, yuqori işlab çiqariş quvvati bu kamçilikni qoplamaydi.

Keyingi bosqiçda kamçiliklar uç guruhga ajratilişi taklif etiladi: qisqa muddatda bartaraf etiladigan, investitsiya talab qiladigan va joriy şaroitda bajarib bölmaydigan talablar. Bunday ajratiş korxonani tayyor bölmagan buyurtmani qabul qilişdan saqlaşga qaratilgan.

Xalqaro talablarni örganişda ITCning bozor tahlili vositalaridan dastlabki axborot manbasi sifatida foydalaniş mumkin. Biroq mahsulotning aniq texnik şartlari xaridor bilan kelişilgan hujjatlar va tegişli rasmiy talablar asosida tekşiriladi (International Trade Centre, n.d.).

Integratsiyalaşuvni boşqariş quyidagi ketma-ketlikda taşkil etiladi:

Maqsadli funksiya → xaridor va talablar → tayyorgarlik farqi → rivojlantiriş rejasi → sinov yetkazib berişi → muntazam hamkorlik → funksional rivojlaniş.

"Maqsadli funksiya" korxonaning zanjirda aynan qanday vazifani bajarişini anglatadi. Bu komponent işlab çiqariş, yiğiş, qayta işlaş, qadoqlaş yoki boşqa kelişilgan xizmat bölişi mumkin. Funksiya aniqlanmaganda texnologiya, malaka va moliyalaştiriş ehtiyojini baholaş ham mavhum bölib qoladi (3-jadval).

1 Manba: World Bank (n.d.), WITS. Körsatkiçlar manbadagi yaxlitlangan qiymatlarda berilgan.
2 Manba: Gereffi, Humphrey and Sturgeon (2005), World Bank (2023), WTO (2023) asosida muallif tomonidan tizimlaştirilgan.

3-jadval.
Integratsiyalaşuvni boşqariş mexanizmi[3]

Bosqiç	Asosiy boşqaruv vazifasi	Mas'ul bölinmalar	Nazorat natijasi
Strategik tanlov	Mahsulot, zanjir bosqiçi va hamkor turini belgilaş	Rahbariyat, marketing	Maqsadli funksiya va hamkor profili
Talablarni tahlil qiliş	Xaridor talablarini içki vazifalarga aylantiriş	Sifat, işlab çiqariş, yuridik xizmat	Talablar va mas'uliyat matritsasi
Tayyorlikni rivojlantiriş	Texnologiya, malaka va resurs kamçiliklarini bartaraf etiş	Işlab çiqariş, HR, moliya	Budjet va muddatli rivojlaniş rejasi
Sinov yetkazib berişi	Mahsulot va jarayonning amaliy mosligini tekşiriş	Sifat, logistika, savdo	Sinov natijalari va tuzatişlar
Muntazam hamkorlik	Buyurtma, sifat, tölov va yetkazib berişni muvofiqlaştiriş	Moliya, işlab çiqariş, logistika	Operatsion natijalar hisoboti
Funksional rivojlaniş	Murakkabroq yoki yuqoriroq qiymatli vazifalarni baholaş	Rahbariyat va tegişli mutaxassislar	Keyingi rivojlaniş qarori

Mexanizmda xaridor talablari umumiy topşiriq sifatida emas, tekşiriladigan mezonlarga aylantiriladi. Har bir talab uçun dalil, mas'ul şaxs, bajariş muddati va tekşiriş tartibi belgilanadi.

Sinov yetkazib berişi keng kölamli majburiyat olişdan oldin mahsulot, hujjat va logistika jarayonlarini tekşirişga xizmat qiladi. Biroq u barça kelgusi risklarni yöqotmaydi. Buyurtma hajmi oşganda quvvat, sifat va aylanma mablağ ehtiyoji qayta baholanadi.

Xalqaro qiymat zanjiriga kiriş böyiça qaror buyurtma qiymati bilan birga uni bajariş xarajatlari va pul oqimlari asosida qabul qilinişi taklif etiladi.

Korxona quyidagilarni alohida hisoblaydi:

- mahsulotni xaridor talabiga moslaştiriş xarajatlari;
- sinov, audit va hujjatlaştiriş sarflari;
- işlab çiqariş va yetkazib beriş xarajatlari;
- xaridor tölovigaça zarur aylanma mablağ;
- nuqson, qaytariş va şartnomaviy javobgarlik böyiça ehtimoliy xarajatlar.

Şartnomaviy boşqaruvda mahsulot tavsifi, qabul mezonlari, yetkazib beriş şartlari, tölov jadvali va özgarişlarni kelişiş tartibi belgilanadi. Xaridorning texnik talabni özgartirişi korxonaning xarajati va muddatiga qanday ta'sir etişi ham oldindan muhokama qilinadi.

Bitta xaridorga boğliqlik masalasi ham kuzatiladi. Muayyan xaridor uçun maxsus investitsiya rejalaştirilsa, uning boşqa buyurtmalarda qöllanişi va hamkorlik tugaganda yuzaga keladigan xarajatlar baholanadi. Bu yondaşuv qaram boşqaruv şakliga oid nazariy muammoni korxona darajasidagi qarorga boğlaydi (Gereffi, Humphrey and Sturgeon, 2005).

Integratsiyalaşuv natijasini faqat eksport tuşumi bilan baholamaslik tavsiya etiladi. Taklif etilayotgan körsatkiçlar quyidagilarni qamrab oladi:

- xaridor qabul qilgan mahsulotlar uluşi;
- kelişilgan muddatda bajarilgan yetkazib berişlar uluşi;
- takroriy buyurtmalar va faol xaridorlar soni;
- tölovlarni kutiş muddati va aylanma mablağ ehtiyoji;
- barça tegişli xarajatlar hisobga olingan buyurtma foydaliligi;
- eng yirik xaridorning jami sotuvdagi uluşi;
- korxona bajarayotgan funksiyalar va malaka talablaridagi özgariş.

Yetkazib beriş intizomi quyidagiça ölçaniş mumkin:

$$D = \frac{N_{muddatida}}{N_{jami}} \times 100\%,$$

bu yerda $N_{muddatida}$ — kelişilgan muddatda bajarilgan yetkazib berişlar soni; N_{jami} — baholaş davridagi jami yakunlangan yetkazib berişlar soni.

Hisoblaşda "yetkazib berilgan" holati şartnomadagi majburiyat nuqtasiga mos belgilanadi. Turli yetkazib beriş şartlari qöllangan buyurtmalar izohsiz birlaştirilmaydi.

Funksional rivojlaniş esa korxonaning avval bajarmagan yangi vazifalarni özlaştirişi orqali qayd etiladi.

3 Manba: Muallif işlanmasi.

Masalan, faqat berilgan çizma böyiça işlab çiqarişdan texnologik yeçimni taklif qilişga ötiş alohida natija bölişi mumkin. Biroq yangi funksiya uçun xarajat, bilim va bozor talabi alohida baholanadi; u avtomatik ravişda yuqori foyda kafolati emas (Humphrey and Sçmitz, 2002).

Mexanizmni dastlab bitta mahsulot, bitta maqsadli funksiya va çeklangan hamkorlar doirasida sinaş tavsiya etiladi. Mavjud holat, kutilayotgan natija va tekşiriş mezonlari iş boşlanişidan oldin qayd etiladi.

Fanlararo hamkorlik işlab çiqariş texnologiyasi, sifat boşqaruvi, moliya, logistika va huquqiy xizmatlarni birlaştiriş orqali ifodalanadi. Ta'lim hamda tadqiqot taşkilotlari bilan hamkorlik esa aniqlangan texnologik yoki malaka kamçiligini bartaraf etişga yönaltirilişi mumkin.

Tadqiqotning asosiy çeklovi korxonalarning birlamçi ma'lumotlari mavjud emasligidir. Mamlakat savdo statistikasi muayyan korxonaning zanjirdagi mavqeini yoki mahalliy qöşilgan qiymatini aniqlamaydi. Şu sababli taklif etilgan mexanizmning samaradorligi sifat, xarajat, yetkazib beriş va funksional rivojlanişga oid haqiqiy ma'lumotlar bilan tekşirilişi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Özbekiston korxonalarining xalqaro qiymat zanjirlariga integratsiyalaşuvini boşqariş mahsulotni eksport qilişdan kengroq vazifalar majmuasini qamrab oladi. Unda korxonaning maqsadli funksiyasi, xaridor talablari, içki imkoniyatlari va iqtisodiy natijasi özaro boğlanişi kerak.

Tadqiqotda tayyorgarlikni baholaş, rivojlantiriş rejasini tuziş, sinov yetkazib berişini taşkil etiş va funksional rivojlanişni kuzatişga asoslangan konseptual mexanizm taklif etildi.

Amaliyot uçun quyidagilar tavsiya etiladi:

- integratsiyalaşuvdan oldin zanjirda bajariladigan aniq funksiyani belgilaş;
- majburiy talablarni umumiy reytingdan alohida tekşiriş;
- talablar, mas'ullar va dalillarni birlaştiruvçi boşqaruv matritsasini yuritiş;
- işlab çiqariş investitsiyalari bilan birga aylanma mablağ ehtiyojini hisoblaş;
- sinov natijalari tasdiqlanmagunça keng kölamli majburiyatlarni çeklaş;
- eksport hajmi bilan birga sifat, foydalilik va xaridorlarga boğliqlikni nazorat qiliş;
- yuqoriroq qiymat yaratuvçi funksiyalarga ötişni alohida rivojlaniş qarori sifatida baholaş.

Keyingi tadqiqotlarda uşbu mexanizmni tarmoqlar va korxonalar kesimida sinaş, integratsiyadan oldingi va keyingi natijalarni taqqoslaş zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati:

1. Gereffi, G., Humphrey, J. and Sturgeon, T. (2005) 'The governance of global value chains', Review of International Political Economy, 12(1), pp. 78–104. https://doi.org/10.1080/09692290500049805.
2. Humphrey, J. and Schmitz, H. (2002) 'How does insertion in global value chains affect upgrading in industrial clusters?', Regional Studies, 36(9), pp. 1017–1027. https://doi.org/10.1080/0034340022000022198.
3. International Trade Centre (n.d.) Market Analysis Tools. https://marketanalysis.intracen.org/en/home
4. World Bank (2020) World Development Report 2020: Trading for development in the age of global value chains. Washington, DC: World Bank. https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020
5. World Bank (2023) Connecting to compete 2023: Trade logistics in an uncertain global economy — The logistics performance index and its indicators. Washington, DC: World Bank.
6. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099042123145531599/pdf/P17146804a6a570ac0a4f80895e320dda1e.pdf
7. World Bank (2025) Uzbekistan country economic memorandum: Fostering private sector-led growth and global integration. Washington, DC: World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2c3adf3e-f349-46a3-b2ea-c44165d9201b
8. World Bank (n.d.) Uzbekistan trade at a glance. World Integrated Trade Solution. https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/UZB/textview
9. World Trade Organization (2023) Global value chain development report 2023: Resilient and sustainable GVCs in turbulent times. https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/gvc_dev_rep23_e.htm

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S–5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal

t.me/yait_2100